

XIX. YÜZYILDA FRANSA'DAN KİTAP, ÂLÂT VE EDEVÂT CELBİ

*Adnan ŞİŞMAN**

Osmanlı Devleti'nde Batılaşma hareketleri Lâle devrinden itibaren hız kazanmıştır. Paris ve Viyana'ya gönderilen elçilerin yazdıkları Sefaretnâmeler, matbaanın girişi, yabancı dildeki kitapların tercümeleri, Avrupa'dan subay ve mühendisler getirilmesi gibi hususlar Garp Medeniyetinin Osmanlı Devleti'nde yayılmasının önemli unsurlarındandır. Bu meyanda, XIX. yüzyılda bilhassa Tanzimat döneminde Maârif alanında, Batılı anlamda eğitim veren okulların açıldığı da bilinmektedir. Bu eğitim kurumlarında okutulan derslerde gerekli olan kitap, âletler ve araç-gereçlerden bir kısmı Avrupa'dan getirilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Padişahlarına Batı'dan gelen kitaplar da vardır¹. Bu araştırmamızda XIX. yüzyılda Fransa'dan siparişi yapılan kitap, âlât ve edevât konusu özellikle İstanbul Başbakanlık ve Paris Türk Büyükelçiliği Arşivlerinde bulunan belgelere dayanılarak işlenmeye çalışılmıştır.

Memleketimize Avrupa'dan ilk olarak kitap ve okul araç-gereçlerinin, tıbbî malzemelerinin XVIII. yüzyılda getirildiğine dair bilgilere rastlanmaktadır². Ancak kitap âlât ve edevât getirilmesi olayı daha ziyade *Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn* ve *Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn*'un kurulmasından sonra yoğunluk kazanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1804 tarihli belgede³ Enderûn-ı Hümayûn Hazinesinden çıkarılarak Hasköy Hendesehânesine koyulmasına irade buyrulan kitapların ve çeşitli eşyaların listesi yer almaktadır. 1806 tarihli bir başka belgede⁴ de padişah tarafından Mühendishâneye hediye edilen 350 cilt Fransızca

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı.

¹ Filiz Çağman, *Osmanlı Padişahlarının Batı'dan gelen Kitaplar Sergisi*, 3-13 Eylül 1987, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koğuşu Kitap Seksiyonu; *Tercüman* Gazetesi 9 Eylül 1987.

² Kerim Erim, "Riyaziye", *Tanzimat I*, Ankara 1940, s. 477; N.Gökdoğan, "Türk Astronomi Tarihine Bakış", *aynı eser*, s. 471-472; Enver Ziya Karal, "Tanzimattan evvel Garplılaşma hareketleri (1718-1839)", *aynı eser*, s. 22; Fahir Yeniçay, "Tanzimattan evvel ve sonra Fizik tedrisatı hakkında bir taslak", *aynı eser*, s. 487.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Dairesi (BOAD.) Cevdet Maarif (CM.) 3419.

⁴ BOAD. CM.5506.

ve İngilizce Fen kitaplarının isimleri mevcuttur⁵. Bu kitapların çoğunluğu askerî alan ile ilgilidir. Dolayısıyla III. Selim'in yapmış olduğu ıslahat hareketleri içinde yabancı uzmanların getirilmesi ve yabancı eserlerin tercüme ettirilmesi gibi işlerin yanında Avrupa'dan askeri okullar için kitaplar ve derslerde kullanılmak üzere âlât ve edevât getirilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

II. Mahmut döneminde de Avrupa'dan kitaplar ve âletlerin getirildiğine dair arşiv belgelerine rastlanmaktadır; 27 Nisan 1829/22 L 1244 tarihli takrirden Paris'e ısmarlanan Sosyoloji ve Fenn-i Muâlecât-ı Maraziye'ye dair 24'er nüsha, Teşrih-i Cedîde (Anatomi)'ye dair 6, Büyük Tıp Lûgatından 2 cildin gelmiş olduğu ve Tıbhâne-i âmire kütüphanesine konulduğu belirtilmektedir⁶. 1837-38/1253 tarihli belgede⁷ ise daha önce Paris'ten 2 ciltlik Fransızca lûgatın 1. cildinden 150 adet satın alındığı bunların bir kısmının *Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne*'ye, bir kısmının da Tercüman Odasına verildiği beyan edilmektedir. Ayrıca bu lûgatın 2. cildinden aynı sayıda alınarak Bâb-ı âli'ye teslim edildiği de zikredilmektedir.

Tanzimat Fermanının ilânından sonra eğitim alanında birçok yenilikler yapılmıştır. *Mühendishâne*, *Harbiye*, *Tibbiye* mekteplerinde gelişmeler sağlanmıştır. Bu okullardan mezun olanların bir kısmı Avrupa'ya tahsil için gönderilmiştir⁸. Bunun yanında Batı'dan kitap, âlât ve edevât getirilmeye de önceki yıllara oranla daha fazla önem verilmiştir. Hatta 1841 yılında Avrupa'da çok önce gerçekleşen bir olay da başarılmıştır. O yıla kadar kadavra üzerinde tatbikat yapmak mümkün olmadığı gibi en basit tabiat hadiselerini izaha kalkışmak

⁵ Mühendishâne Kütüphanesi'ndeki kitaplar ile ilgili olarak Bkz. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, Eren Yayınevi, İstanbul 1995, s. 277-306; Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)*, Ankara 1973, s. 54-56.

⁶ BOAD.CM. 7539.

⁷ BOAD. Hatt-ı Hümayûn 33654.

⁸ Bkz. Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri 1839-1876*, İstanbul 1983, (Basılmamış doktora tezi).

Yaratanın işine karışmak demek olacağından adeta "küfür" sayılmıştır⁹.

1841'de Profesör A. Bernard tıbbî eğitimde insan kadavralarının kullanılması iznini almış¹⁰ ve böylelikle ilmî konularda önemli bir tabu yakılmıştır.

Tanzimat Döneminde öğrenciler vasıtasıyla da birçok kitap ve okul araç-gereçlerinin getirildiğini görmekteyiz. Bu öğrencilerden biri daha sonra Kimyager Derviş Paşa olarak anılacak olan Derviş Efendi'dir. 1828-29/1244 yılında *Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn*'a girmiş, bu okuldan mezun olduktan sonra 1835-36/1251'te tahsilini tamamlamak için Avrupa'ya gençlerle birlikte Londra'ya gitmiş, orada 5-6 ay kaldıktan sonra Paris'e geçmiştir¹¹. Paris'te *Ecole des Mines*'de de eğitimini tamamlayan Derviş Efendi Avrupa'da birkaç ay daha kalmak istemiştir. Bundan maksadı kimya ile ilgili çalışmalarını sürdürmek, İtalya, Almanya ile Rumeli'nin bazı yerlerinde ilmî tetkikatlar yapmaktır. Ayrıca Dersaadette imâli güç Avrupa'dan getirilmesi gereken kitap, âlât ve edevâtı liste halinde sunarak dönerken götürmek arzusunda olduğunu bildirmiştir. Lüzumlu eşya ile zikredilen yerlerde dolaşabilmek için de toplam 17230 Frank talep etmiştir¹². Bu arzusu kabul edilen, *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne* için kendisinden tıp kitapları getirmesi de istenen¹³ Derviş Paşa 26 Haziran 1841/6 Ca 1257 tarihinde Paris'ten hareketle İstanbul'a dönmüştür¹⁴. Kendisi de sonradan bazı fizik ve kimya kitapları yazmıştır¹⁵ (Kimyager Derviş Paşa'nın Paris'ten tahsil dönüşü Avrupa'dan getirmek istediği kitap âlât ve edevâtı gösterir Fransızca liste için bkz. Ek. I).

⁹ İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat devrinde bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, s. 567.

¹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları I, İstanbul 1978, s. 227.

¹¹ Adnan Şişman, *aynı eser*, s. 9-10.

¹² BOAD. İrâde Hâriciye (İH.) 453, 6 Nisan 1841/13 Safer 1257 tarihli.

¹³ BOAD. İH. 491, 12 Mayıs 1841/20 Ra 1257 tarihli.

¹⁴ BOAD. İH. 556, 27 Haziran 1841/7 Ca 1257 tarihli.

¹⁵ Bk. Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, "Kimyager Derviş Paşa", *Tarih ve Toplum* 8/48, (1987), s. 374-376.

1845 yılında tıp ile ilgili bir siparişe rastlamaktayız. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz belgeye¹⁶ göre Paris'te Thibert isimli bir doktorun hazırladığı teşrih takımı fiatlarının araştırılması yolunda Hâriciye Nezâreti makamından Paris Sefiri Reşid Paşa'ya bir istilâmnâme gönderilmiştir. Bunun üzerine Reşid Paşa bu takımın Avrupa'nın bütün tıp mekteplerince alınmış olduğunu bildirerek fiatlarını içeren bir listeyi yollamıştır. Ambalaj ve gönderme masraflarıyla beraber bu teşrih takımının en son 18700 Franka alınması hususunda mukavele de yapılmıştır. Ancak Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbiye için bu teşrih takımının son derece lüzumlu olduğu fikrine varıldığı halde konu Meclis-i Hass-ı Meşverette tartışılmıştır. Netice olarak o güne kadar adı geçen mektepten tasdiknameli doktorların listedeki yazılı resimleri görmeden çıktıkları, ayrıca tasarruf yapılmasının istenmesi gibi sebeplerle bu teşrih takımının ileride satın alınmak üzere o zaman için sarf-ı nazar olunmasına karar verilmiştir. Fakat henüz bir yıl geçmeden yine Avrupa'dan tıbbî âletlerin getirilmesine devam edildiğini görmekteyiz. 2 Mart 1846/4 Ra 1262 tarihli bir tezkerede¹⁷ *Tıbbiye-i Şâhâne* için Paris'ten 14 sandık cerrahî âletlerin İstanbul'a gönderildiği ve hekim başına teslim edildiği kayıtlıdır.

Niyazi Berkes'in *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı eserinde 1847'de *Mekteb-i Tıbbiye*'yi ziyaret eden Mac Farlane'nin izlenimlerinden bahsedilmektedir¹⁸. Mac Farlan Tıbbiye'yi ziyaretinde orada da Paris, Londra ve Viyana'da bulunabilecek âletlerin mevcut olduğuna şahit olmuştur. O'nun anlattıklarına göre, *Mekteb-i Tıbbiye*'de iyi bir bitki koleksiyonu, bir tabiat müzesi, jeolojik örnekler koleksiyonu, çok yeterli bir tıp kitaplığı, elektrik âletleri, pil bataryaları, hidrolik basınç âletleri, fizik bilimlerinde deneyler için gerekli bütün araçlarla donatılmış bir laboratuvar, bir galeride Paris'te ve Viyana'da yapılmış botanik gravürleri ve renkli resimleri, ayrıca bir kimya laboratuvarı vardır. Kütüphanede bulunan kitapların çoğu Fransızcadır. Burada Fransız Devrimini hazırlayan ünlü materyalist

¹⁶ BOAD. İH. 1336, 15 Mart 1845/5 Ra 1261 tarihli.

¹⁷ BOAD. İH. 1532.

¹⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları I, İstanbul 1978, s. 228.

filozofların kitaplarını gören Mac Farlan'ın "Çoktan beri bu kadar düpedüz materyalizm kitaplarını toplayan bir koleksiyon görmemiştim" sözü Berkes'in aynı eserinde nakledilmektedir.

13 Aralık 1847/4 M 1264 tarihli belgede¹⁹ Thomas Xavier de Bianchie'nin yayımladığı lugat (*Dictionnaire français-turc*)'tan 100 adet satın alındığı belirtilerek Paris-Marsilya yoluyla İstanbul'a gönderildiği zikredilmektedir. 8 Şubat 1851/6 R 1267 tarihli bir başka belgede²⁰ Bianchie'nin yeni ilâvelerle tertip ettiği lugatından kendisine yardım bakımından 200 adet satın alınmasını istediği görülmektedir. Bu kitapların *Mekâtib-i Şâhâne*'de okutulması pek faydalı görülmemekle beraber 80 adedinin alınması hususu Paris Sefiri Kalimaki Bey'e bildirilmiştir²¹. Ocak 1852 tarihli belgede²² ise lugatların Paris 1843 ve 1846 yılları basımı vardır. Dolayısıyla 1847'de satın alınan lugatların 1843, son olarak satın alınan lugatların ise 1846 baskılı olduğu muhtemeldir.

1848 yılında Fransa'dan bu defa ziraat ve çiftçilik ile ilgili çeşitli kitap ve risâleler getirilmiştir. Bu konudaki istek Paris Sefiri Süleyman Paşa'nın Fransa Ziraat ve Ticâret Bakanına yazdığı 16 Aralık 1847 tarihli tahrirâtla yapılmıştır. Fransız Bakanı 12 Ocak 1848 tarihli Süleyman Paşa'ya cevabî mektubunda kendi bakanlığında mevcut bulunan kitap ve risâlelerden birer nüshasının gönderildiğini beyan etmektedir²³ (Zikrolunan kitap ve risalelerin isimleri için bkz. Ek II.)

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Şubat 1859 tarihli belgelerde²⁴ maden ilmine dair İstanbul'da bulunan²⁵ *Annales des Mines*'den başka Maârif-i Umûmiye için Paris'ten sipariş olunan kitapların 2 sandık içinde gönderildiği belirtilmektedir. Bu kitaplardan *Journal de l'Instruction Publique*'in 1831'den 1857'e kadarki 26 cildi Fuat Paşa'nın isteği üzerine satın alınmıştır. *La Turquie devant l'Europe*

¹⁹ BOAD. İH. 2047.

²⁰ BOAD. İH. 3595.

²¹ BOAD. İH. 3772, 9 Haziran 1851/8 Ş 1267 tarihli.

²² BOAD. CM. 9238.

²³ BOAD. İH. 2069, 5 Mart 1848/28 Ra 1264 tarihli.

²⁴ BOAD. İH. 8810, 11 Şubat 1859/7 B 1275, 8 B 1275/12 Şubat 1859 tarihli.

²⁵ BOAD. İH. 8810.

isimli broşür 100 adet olarak gönderilmiştir. Ayrıca M. Roche'un 9 eserinin gönderilen kitaplar arasında yer aldığı kayıtlıdır.

"Osmanlılık" ideolojisini destekleyen Fransız Hükümeti'nin tavsiyesiyle Bakan Victor Duruy'e 1867'de Osmanlı eğitim sistemi için bir proje hazırlanmıştır. Bu projede dinler ve milliyetler arası ortaöğretim okulları tesisi, fen, tarih, hukuk, idare okutacak bir üniversite kurulması, genel kitaplıklar açılması öngörülmektedir²⁶. Darülfünûnda yeni bir kütüphane kurulması girişimi Duruy'nin projesinde yer alan konulardan biridir. Yeni kurulan kütüphaneye her türlü ilme dair kitaplar da lâzımdır. Bunu temin için *Mekteb-i Sultânî* Müdürü Ernest de Salve'e çeşitli alanları kapsayan Fransızca kitaplar listesi hazırlanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 5 Temmuz 1869/25 Ra 1286 tarihli listede Avrupa'da neşredilen bazı ilmî periyodiklerin üstü çizilerek iptal edildiği anlaşılmaktadır²⁷. Ekmeleddin İhsanoğlu Avrupa'daki en son araştırmaların yer aldığı bu periyodiklerin satın alınmasından vazgeçilmesinin Osmanlı idaresinde araştırma kavramının yer almadığını gösterdiğini ve Batı'dan alınması gereken kitapların sadece kültür ve ders kitapları olarak görülmesinin de o dönemde Osmanlı'nın Batı bilimine bakış açısını ortaya koymak bakımından önemli bir örnek olduğunu belirtmektedir²⁸. Yeniden hazırlanan listede yer alan ve toplam 3500 Frank tutan Fransızca kitapların ciltsiz olanlarının da ciltlenerek en kısa zamanda İstanbul'a gönderilmesi yolunda Hariciye Nazırı Âli Paşa, Paris Sefiri Cemil Paşa'ya 21 Temmuz 1869 tarihli bir yazı göndermiştir²⁹. Darülfünûn kütüphanesine konulmak üzere siparişi yapılan kitaplardan 125'i fen, 26'sı edebiyat, 27'si tarih-coğrafya, 30'u da diğer alanlara aittir (Dârülfünun kütüphanesi için Paris'ten istenen kitapların listesi için bkz. Ek. III).

1868 ve sonraki yıllarda da *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ye* Fransa'dan çok sayıda kitap, âlât ve edevâtın getirilmesine devam

²⁶ N. Berkes, *aynı eser*, s. 233.

²⁷ BA.İH. 14123; Ayrıca Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Döneminde İstanbul'da Dârülfünun Kurma Teşebbüsleri", *150. Yılında Tanzimat*, TTK., Ankara 1992, s. 413, 439.

²⁸ E. İhsanoğlu, "aynı makale", s. 413.

²⁹ Paris Türk Büyükelçiliği Arşivi (PTBA), 61/1.

edildiğini görmekteyiz. 20 Temmuz 1868/29 Ra 1285 tarihli belgede³⁰ *Mekteb-i Tıbbiye* için Paris'ten satın alınarak getirilen Fransızca kitapların bedeli olan 22248,5 kuruşun hazineden ödendiği belirtilmektedir. 12 Ekim 1870/17 B 1287 tarihli bir diğer belgede³¹ de aynı mektebe Paris'ten getirilen Fransızca kitapların 36944 kuruş 10 para tutan bedelinin hazineden ödenmesinin uygun görüldüğü belirtilmektedir.

15 Aralık 1872 yılında bu defa yine *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne* için Anatomi ve Zooloji takımları siparişi yapılmıştır³². Bu konuda Paris'te elçilikle görevli Erkân-ı Harbiye kumandanı ve Talebe-i Osmaniye Müdürü Hüsnü Bey yine bu şehirde 9 Rue de l'Ecole de Médecine'de oturan M. Tramond ile anlaşma yapmıştır. Mukavele gereği siparişin maddî tutarı 30119 Franktır. *Mekteb-i Tıbbiye* için istenen zooloji takımları içinde birer adet erkek insan, kadın, maymun, yapma goril, at, eşek, keçi, koyun, timsah, kertenkele iskeletleri bulunmaktadır. Anatomi takımları içinde ise 1 yapma iskelet, 100 adet deri, sinir, kemik, üreme organları ile ilgili histolojik modeller bulunmaktadır. M. Tramond ilk parti takımları 25 Mayıs 1873'te teslim edecektir. Bütün siparişlerin mektebe gönderilmesi ise en geç 1874 Mayısında tamamlanacaktır. Ancak, Hüsnü Bey'in yerine Talebe-i Osmaniye Müdürü olan Âgâh Efendi'den Âlî Paşa'ya yazılan Paris, 13 Ocak 1875 tarihli yazıdan³³ bu siparişin ancak 1875 yılının Ocak ayında İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır.

Talebe-i Osmaniye Müdürü Hüsnü Bey'den Paris Sefiri Server Paşa'ya yazılan Paris, 8 Nisan 1873 tarihli yazıda³⁴ İstanbul'da bulunan *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne* için siparişi yapılan Kimya deney âletleri, cerrâhî âletler ve Botanik dersi için bitki koleksiyonunun tamamlandığı zikredilmektedir. Bunlar için ödenecek miktar 23781 Frank 50 Santimdir. Aynı yazıda siparişi yapılan fizik âletleri de tamamlandığında 54672 Franklık bir meblağın ödenmesi gerekeceği belirtilmektedir. Paris, 24 Nisan 1873 tarihli ve Talebe-i Osmaniye

³⁰ BOAD.İ. Şûrây-ı Devlet, 399.

³¹ BOAD.İ. Dahiliye (İD) 43175.

³² PTBA. 92/2.

³³ PTBA. 93/1.

³⁴ PTBA. 79/4.

Müdürü Hüsnü Bey'den Paris sefiri Server Paşa'ya hitaben yazılan yazıda³⁵ da Nisanın 23'ünde *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne* için Harbiye Nezâreti'ne gönderilen ve içinde kimya âletleri bulunan 8 sandığın deniz yollarına teslim edilmiş olduğu belirtilmektedir. Paris Türk Büyükelçiliği Arşivi'nde bulduğumuz başka bir belgede³⁶ Temmuz 1875'te yine *Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne*'ye tarih, coğrafya ile ilgili sözlük, atlas ve kitapların gönderildiğini görmekteyiz.

Haziran 1887 yılında İstanbul'da bulunan *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne*'de Fizik (Hikmet-i Tabîyye) dersi için gerekli olan âlât ve edâvâtın Paris'ten satın alınması hususunda karar verilmiştir. 16 Haziran 1887/24 N 1304 tarihli belgede de bu âlât ve edevât için gerekli 30000 kuruş (5692 Frank 25 Santim)'un mektebin ihtiyaç akçesinden karşılanacağı zikredilmektedir³⁷. *Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne*'de Fizik dersi için Paris'ten İstanbul'a getirilmesi istenen âlât ve edevât içinde su cenderesi, hidrolik pres, yoğunluk şişeleri, Fahrenheit yoğunluk ölçeri, çapı 60 santimlik kauçuk balon, hidrojen ayırıştırma kabı, barometrik dereceli tüp, Fortin barometresi, askılı üçayak, su terazisi, boş barometre tüpleri, Cailletet aygıtının cam üzerine fotoğrafı, Raoul Prêtet aygıtının cam üzerine fotoğrafı, küçük model manometre, pnömatik pompa, 4 termometre tüpü (2'si alkol, 2'si civa için), lâm, esnek buhar basınçları için eğilmiş tüp, ince telli higrometre, kalın telli higrometre, küçük buzluk, Crookes radyometresi, Leslie termometresi, Melloni aygıtı, Davy lambası, Negretti termometresi, Küçük Rutherford termometresi, mikroskop, şap kabı, iki plâtin elektrotlu cam elektroliz kabı, Müller aygıtı, altı tablalu silindirik ayna, spektroskop, 2 Bunsen ışık kaynağı, 2 taşıyıcı ayak, yarım düzine cam tüp, Delachanal tüpü, renkli kâğıt üzerinde başlıca metalik tayflarla birlikte güneş tayfını gösteren 2 çizelge, Newton çarkı, fenakistiskop (optik tayfların dağılımını veren aygıt), fosforlu tüpler, deney mikroskobu, 2 Nikol prizması, doğrultucu prizma, 1/1000 ölçekli mikrometre, 1 kutu hazırlanmış mikroskopik numuneler, altı yüzlü İzlanda kristal örneği, alaşım tüp, yay, akustik korna, La3 frekanslı diapozon, bir çeperi camlı boru, 1'i açık diğeri

³⁵ PTBA. 79/4.

³⁶ PTBA. 92/2.

³⁷ BOAD. İD. 81459.

kapalı 2 kristal boru, dilli ağızlıklı boru, Graham Bell'in telefon aygıtı, fonograf, çelik yedek mil, sağlam taşlı yedek mil, pürüzleri silme çubuğu, sert kauçuk çubuk, Leyde şişesi, 2 adet mürver özü numunesi, örnek paratonerli küçük parça, ışıyıcı tüp, Geisser tüp seti, Holy tüpü, sinüs pusulası, direnç etalonu, direnç kutuları 20 elemanlı ikincil pil, Seebek termoelektrik elemanı, değişik çaplı karbonlar ve parçalar, regülatör, cam fanus, reflektör, mikrofon, Clarke magnetoelektrik makinesi, gram makinası, indüksiyon bobini, 12 adet Jablockhoff bujisi, 8 ile 10 bujilik 1 lamba, Ramsden elektrik makinası için 0,65 m'lik ayna bulunmaktadır.

Sonuç olarak;

1- Osmanlı Devleti eğitim alanında Avrupa'nın ilim ve medeniyetine ortak olabilmek ve oradaki gelişmeleri takip edebilmek için bir takım yenilik hareketlerine girişmiştir. Bu yeniliklerden biri de Osmanlı eğitim kurumlarında gerekli olan kitap, ders araç ve gereçlerin Fransa'dan getirilmesidir.

2- Avrupa'dan getirilen ilk kitaplar, araç-gereçler *Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn*, *Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn* ve *Mektebi Tıbbiye-i Şâhâne* için istenmiştir. Dolayısıyla kitap, âlât ve edevât celbinde de askerî mekteplere öncelik verilmiştir.

3-Avrupa'dan kitap, âlât ve edevâtın getirilmesinde Fransa adeta bu hususda seçilen tek ülke olmuştur. Getirilen kitapların tamamına yakını Fransızcadır. Bu da Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerinde ilim sahasında da etkili olduğunu gösteren örneklerden biridir. Bilhassa XIX. yüzyıl sonlarına doğru gelen kitap, âlât ve edevât tıp, fizik ve kimya ile ilgili olmuştur. Bugün için de normal kabul edilen bu durum, pozitif ilimlerde ve teknolojide çağı yakalamak düşüncesinden ileri gelmiş olmalıdır.

4- Osmanlı eğitim kurumlarında okutulan derslerde gerekli olan kitaplar ve araç-gereçlerden bir kısmının Avrupa'dan getirilmesi olayı, Batı'dan ülkemize olan bilim transferinde önemli bir yer tutmakla birlikte, Şark ile Garp arasında mevcut uçurumun doldurulması yolundaki çalışmaların da bir safhasını teşkil etmektedir.

Ek. I.

Kimyager Derviş Paşa'nın Paris'ten tahsil dönüşü Avrupa'dan getirmek istediği kitap alât ve edevâtı gösterir Fransızca liste (BOAD. İH. 453).

-Annales de chimie et de physique depuis 1816 jusqu'au'aujourd'hui.

-Annales de mines depuis 1816 jusqu'à présent.

-Journal de la société des sciences physiques, chimique et art agricoles et industriels de France depuis 1833 jusqu'à présent.

-Recueil de mémoires concernant la chimie et les arts qui en dépendent 1789 à 1816 dont la suite est les annales de chymie et de physique.

-Annales de sciences naturelles 1ère partie de 1824 à 1834, 30 vol. In 8. 600 pl. 2 ème partie de 1834 à 1841.

-Les anciennes et les nouvelles annales de muséum d'histoire naturelle.

-Dictionnaire des sciences naturelles 60 vol. In 8. 1816 à 1829 Paris.

-Dictionnaire des sciences naturelles 60 vols.

-Nouveau dictionnaire d'histoire naturelle 36 vols 1825 Paris.

-Dictionnaire de médecine 1832 à 1840. 25 vols. In 8.

-Dictionnaire de chirurgie et médecine pratique 15 vols in 8. 1836.

-Les ouvrages chimiques de Messieurs Dumas, Thinard, Gay-Lussac, Berzelin, Mitscherlich, Orfila, Lassaigne, Bertrton Scote, et d'autres en français et en anglais comme celui de Furner, Graham, Fraday.

-Les ouvrages physiques de plusieurs auteurs français et en anglais. Ouvrages sur la minérologie, géologie, métallurgie, exploitation des mines voyages métallurgiques, minéralogiques et géologiques dans tous les pays de l'Europe plus de 80 ouvrages dont quelques un en plusieurs volumes.

-Une collection très complète des produits chimique et quelques appareils et instruments employés dans le labaratoire.

-Une collection très complète des roches et des fossiles caractéristique et des terrains et des moules en plâtres de quelques fossiles rares.

-Une collection de modèle des machines employés dans l'exploite des mines et des modèles de fourneaux.

Ek II.

1848 yılında Fransa'dan getirilen ziraat ve çiftçilik ile ilgili çeşitli kitap ve risâleler. (BOAD. İH. 2069)

-Eyâlât-ı şimâliyeden Haute Garonne ve Hautes-Pyrénées ve sevâhil-i şimâliyeden Tours'la ve l'Aude ve l'Isère havâlisinin umûr-ı felâhat ve zirâ'ati teftiş-i umûmisine me'mûr olanların te'lif-kerdeleri olan Fransa Zirâ'ati nâmiyle kitabı.

-Eyâlet-i garbiyye dâhilinde Deux-Sèvres arâzisinde fenn-i felâhate dair Layet Picard nâm müellifin felâhat-ı mufassala ve mahsûsa nâmiyle olan kitabı.

-Alman zirâ'atinin mektebleriyle nizâmâtına ve usûl ve ihtirâ'ât-ı cedîdeleriyle ameliyyâtına mütedâir Monsieur Revaillé'nin te'lifi.

-Mebâdî-i fenn-i kimya ve fizika ve arâzî fenninin ilm-i felâhate tatbikini şâmil Monsieur Kalpa'nın te'lifi.

-Felâhat-i ameliyye nâmiyle Monsieur Dambazel nâm müellifin risâlesi.

-Fransa perlerinden Kont Gasparen nâm müellifin Mebâhisü'l-felâha nâmiyle olan eserinin ikinci ve üçüncü cildleri.

-Cezâyir arâzisi zirâ'atine dâir Monsieur Molle nâm müellifin iki cild kitabı.

-Fransa arâzisi kavânîni şerhi nâmiyle Monsieur N. de Tort nâm müellifin kitabı.

-Emr-i zirâ'ate en mübedtî olanların isti'mâli için mebâhis-i ilmiyye ve ameliyye-i felâhat nâmiyle Monsieur Samt'ın te'lifi.

-Rehber-i arâzî nâmiyle Générale Port'nun te'lifi.

-İltizâmâta merbût arâzînin zirâ'atine dâir Kont Gasparen'in te'lifi.

-Boynuzlu hayvânâta mahsûs olan bazı emrâz-ı sâriye üzerine ma'lûmâtı şâmil Monsieur Delafon'un te'lifi.

-Yine müellif-i mümâileyhin büyük hayvânâtın emrâz-ı sadriyyesine dâir kitabı.

-Yine müellif-i mümâileyhin hayvânâtın veba illetine dâir kitabı.

-İşbu on dokuzuncu asırda hâl-i bedeviyette olanların evlerine dâir beş cild kitabı.

-Fenn-i zirâatin mebâdîsi nâmiyle Monsieur Molle'ün risâlesi.

-Ticâretle me'lûf olan ehl-i zirâ'atin mecmûası nâmiyle Şiyorc'in te'lifi.

-Fenn-i felâhat ve emr-i zirâ'ate dâir kavânînin Monsieur Valser'in te'lif-kerdesi olan kitap.

-Boynuzlu hayvânâtın terbiyesine dâir Monsieur Virva'nın risâlesi.

-Bir cild kitap ve bir haritadan ibâret olarak Fransa'nın emvâl-i mevrû'ası idâresine dâir Monsieur Revaillé'nin te'lifi.

-Tohum saçarak ekin ekmeğe dâir Monsieur Pichan'ın kitabı.

- Balıkçıların vergisine dâir bazı mutâlâ'atı şâmil Monsieur Leper'in te'lifi.
- Usûl-i zirâ'atin ve cemiyet-i nâsın idâresi hakkında olan te'sirâtına dâir Fransa perlerinden Monsieur Pascine'in kitabı.
- Dut fidanları yetiştirmenin usûlüne dâir Monsieur Charles'ın te'lifi.
- Su arıklarıyla suvarmanın suver-i ilmiye ve amelîyesine dâir Monsieur Nadaud ve -Boucaud'nun üç cild kitabıyla bir kıt'a haritası.
- Almanya'da ve gerek Belçika'da i'tibâr-ı arzîye dâir kavânîni şâmil Monsieur Revaillé'nin takrîri.
- Tevârihe dâir Monsieur Rodelle'in dokuz cild kitabı.
- Sebze olur ve yağ ve boya çıkarılır nebâtâtın zirâ'at ve hirâsetine dâir Monsieur Şiyorc'un te'lifi.
- Avrupa'da olan hayvânât-ı me'nûsenin vâsıf-ı ahvâline dâir Monsieur Lod'un on üç cild kitabı.
- Zeytin ağacının terbiyesine dâir Monsieur Bompard'ın kitab-ı muhtasarı.
- İpek böceği yetiştirmeye başlayanlar hakkında bazı nesâyihî müştemil Monsieur Boliyoneva'nın kitabı.
- Monsieur Gayon'un Hippologieye dâir iki cild te'lifi.
- Patataların uygunsuzluğuna bâis olan esbâbı mübeyyin Monsieur Düknün te'lifi.
- Fenn-i zirâ'ate dâir olan Napoléon Nickel'in risâlesi.
- Ashâb-ı arâzî ve tüccâr ve gerek bağcıların rehberi nâmıyla Monsieur Machard'ın te'lifi.
- Eniklere dâir Monsieur François Quenot'nun kitabı.
- Arzın eczây-ı mürekkebesi vâsıf ve ta'rîfine dâir Monsieur Travant'ın te'lifi.
- Mebâdî-i zirâ'at nâmıyla keزالik musannif-i merkûmun kitabı.
- Arzî-i gayr-i ma'mûrede çiftlik ve koruluk ihdâs etmeye dâir Monsieur Truchau'nun bir cild kitabıyla bir kıt'a haritası.
- Mebâdî-i ilm-i tabîiyyât-ı küreviye ile alâyim-i semâviye nâmıyla Monsieur Bikre'nin kitabı.

Ek. III.

Dârülfünûn Kütüphanesi için Paris'ten istenen kitapların listesi (BOAD. İH. 14123; PTBA, 61/1).

Sciences (Fen Kitapları)

Gauthier-Villards Quai des Gds. Augustins No: 55 Paris	Arago	Oeuvres complètes -17 vol.
"	"	Analyse de la vie et des travaux de sir William Herschel
"	"	Oeuvres d'Archimède, traduction littérale et complète par M.Peyrard
"	Babinet	Etudes et lectures sur les sciences d'observation et leurs applications pratiques, 8 vol.
"	Bach	Calculs des Eclipses de soleil par la méthode des projections.
"	Bailly	Histoire de l'astronomie ancienne moderne et Indienne-5 vol.
"	Voiron	Histoire de l'astronomie depuis 1781 jusqu'à 1811 pour servir de suite à l'Histoire de l'astronomie de Bailly.
"	Barreswil et Davanne	Chimie photographique.
"	Becquerel	Traité d'électricité et de magnétisme avec leurs applications aux sciences physiques, etc. 3 vol.
"	Berthelot (Marcelin)	Chimie organique fondée sur la synthèse 2 forts volumes Rare
"	"	Leçons sur les méthodes générales de synthèse en chimie organique.
"	J.Bertrand	Traité de calcul différentiel et de calcul integral.
"	"	Traité d'algèbre-2 vol.
"	"	Eléments de géométrie avec planches.
"	Billet	Traité d'aplique physique-2 vol.
"	Biot	Traité élémentaire d'astronomie physique 5 vol., avec planches.
"	Bobillier	Cours de géometrie.
"	Bonnet,Ossian	Leçons de mécanique élémentaire.
"	Bour (Edm)	Cours de mécanique et machines professé à l'École polytechnique: cinématique, Dynamique.
"	Bourgeois et Cabart	Leçons nouvelles sur les applications de la géométrie et de la trigonométrie.
"	Boussingault	Agronomie, chimie, agricole et Physicologie 3 vol
"	Breton, de Camp	Traité du nivellement.
"	"	Traité du Lever des plans et de l'arpentage.
"	Brianchon	Mémoire sur les lignes du second ordre.
"	Brisoschi	Théorie des déterminants et leurs principales applications, traduit de l'italien par Combescure.
"	Briot	Essai sur la théorie mathématique de la lumière.

“	“	Leçons d'algebre 2 vol
“	Briot et Bouquet	Théorie des fonctions doublement périodiques et en particulier des fonctions elliptiques.
“	Briot et Bouquet	Leçons nouvelles de géométrie analytique, précédées des Eléments de trigonométrie.
“		Bulletin de Vassociation scientifique, par M. Le verrier, paraissant tous les mois.
“	Cahours (Auguste)	Traité de chimie générale élémentaire 3 vol., In 18.
“	Caillet	Tables des Logarithmes et co-colagarithmes des nombres et des lignes trigonométriques.
“	Carnot	de la corrélation des figures de géométrie.
“	Catalon	Traité de géométrie descriptive.
“	Cauchy (Aug)	Exercices d'analyse et de physique mathématique-4 vol.
“	Charles	Traité de géometrie supérieure (rare).
“	“	Les trois livres de Parismes d'Euclide.
“	“	Traité des sections coniques, faisant suite au traité de géométrie supérieure 1.partie, 2. partie.
“	Choquet	Traité d'algèbre.
“	“	Cours élémentaire d'histoire naturelle en 3. vol Zoologie, par Milne Edwars. Botanique, par A. de Jussieu, Minéralogie et Géologie par Bendant.
“	Délambre	Histoire de l'astronomie ancienne 2 vol.
“	“	Histoire de l'astronomie du Moyen âge-1 vol.
“	Delaunay	Traité de mécanique rationnelle.
“	“	Mécanique Théorique et appliquée.
“	“	Cours élémentaire d'astronomie.
“	Deliste et Geron	Eléments de trigonométrie rectiligne et sphérique.
“	Drion et Fernet	Traité de physique élémentaire.
“	Duhamel	Cours de mécanique-2 vol.
“	“	Eléments de calcul infinitésimal 2 vol.
“	“	Des méthodes dans les sciences de raisonnement.
“	Du Moncel (Th)	Exposé des applicaions de l'Electricité 5 vol., avec planches.
“	Dupin	Géometrie et mécanique des arts et métiers et des beaux-arts 3 vol.,avec planches.
“	“	Introduction d'un niveau cours de géométrie et de mécanique appliqué aux arts.
“	“	Second discours sur la géométrie et la mécanique Appliquée aux arts.
“		Journal de l'Ecole Polytechnique, publiée par le conseil d'instruction de cet établissement. 43 cahiers fournant 25 tomes.
“	Euler	Introduction à l'analyse infinitésimale, traduit du Latin par Laby.

“	Faye	Leçons de Cosmographie.
“	Francoeur	Uranographie ou traité élémentaire d'astronomie.
“	“	Sur le calendrier mahométan.
“	Frenet	Recueil d'exercices sur le calcul infinitesimal.
“	Ganot	Traité élémentaire de physique expérimentale et appliquée et de météorologie.
“	“	Cours de Physique purement expérimentale à l'usage des gens du monde.
“	Gass (Ch.Fr.)	Méthode des moindres carrés.
“	Gavarret	Traité d'électricité-2 vol.
“	Gerhardt et Chancel	Précis d'analyse qualitative.
“	“	Précis d'analyse quantitative.
“	Girardin	Leçons de chimie élémentaire-2 vol.
“	Grandeau, Louis	Instruction pratique sur l'analyse spectrale.
“	Grandeau et Froost	Traité pratique d'analyse chimique par Wahler, Edition française.
“	Guillemin	Le Ciel, notions d'astronomie à l'usage des gens du monde et de la jeunesse.
“	Haton de la Goupillière	Eléments de calcul infinitésimal.
“	Hacıy	Traité de minéralogie.
“	Hirn	Théorie mécanique de la chaleur (1 partie).
“	“	Théorie mécanique de la chaleur (2 partie).
“	Hoüel	Tables de logarithmes à 5 décimales pour les nombres et les lignes trigonométriques.
“	Housel	Introduction à la géométrie supérieure.
“	Humbold	Cosmos : Essai d'une description physique du monde, 4 vol.
“	J. Jamin	Cours de physique de l'Ecole Polytechnique Tome Ie, Tome II et III (ensemble).
“	Julien (Le P.) de la Cie de Jesus	Problèmes de mécanique rationnelle-2 vol.
“	De la Gournerie	Traité de perspective linéaire.
“	“	Traité de géométrie descriptive 3 vol.
“	Laplace	Exposition du système du monde.
“	“	Précis de l'histoire de l'astronomie.
“	Laussedat	Leçons sur l'art de lever les plans.
“	Lefébure de Fouray	Leçons d'algèbre.
“	“	Leçons de géométrie analytique.
“	Legendre	Eléments de géométrie, avec additions et modifications par M. Blanchet.
“	Leroy	Traité de géométrie descriptive, annoté par M.Martelet.

“	L'abbé Moigno	Leçons de calcul différentiel et de calcul intégral.
“	Olivier	Cours de géométrie descriptive
“	Payen	Précis de chimie industrielle-2 vol.
“	Pelouze et Frency	Traité de chimie générale analytique, industrielle et agricole 6 vol.
“	Perdonnet	Traité élé des chemins de fer 2 vol (rare).
“	Poinsot	Eléments de statique
“	Poncelet	Traité des propriétés projectives des figures, 2 vol.
“	Pouillet	Eléments de physique expérimentale et de météorologie – 2 vol et atlas.
“	Rauché	Eléments d'algèbre.
“	Rauché (Eugène) et Comberousse	Traité de géométrie élémentaire
“	Sainte-Claire Deville	De l'aluminium.
“	Sédillot	Traité des instruments astronomiques des arabes, 2 vol. in 4.
“	“	Mémoire sur les instruments astronomiques des arabes
“	Serret	Cours d'algèbre supérieur-2 vol.
“	“	Eléments d'arithmétique.
“	“	Traité de trigonométrie.
“	S Sturm	Cours de mécanique de l'Ecole Polytechnique, publié par M. E. Prouhet-2 vol.
“	J. Vieille	Cours complémentaire d'analyse et de mécanique rationnelle.
“	“	Eléments de mécanique.
“	H. Sonnet	Dictionnaire des mathématiques appliquées, 1 vol.
Delagrave et Cie rue des écoles, 78 Paris	Garcet	Cosmographie.
“	Malaguti	Leçons élémentaires de chimie- 4 vol.
“	Malaguti et Fabre	Nations préliminaires de chimie.
“	Privat, Deschanel et Fouillon	Dictionnaire des sciences théoriques et appliquées.
“	Daguin	Traité de physique -4 vol.
“	Thenard	Traité de chimie – 4 vol.
“	Malaguti	Chimie appliquée à l'agriculture-3 vol.
“	Baneswil et Girard	Dictionnaire de chimie industrielle-5 vol.
“	Helmholtz	Optique physiologique, traduction javal.
“	“	Théorie physique des sons musicaux traduction Guérout.
“	Boutan et d'Alméida	Traité élémentaire de physique.

“	Milne Edwars	Leçons d'anatomie et de physique animales-6 vol.
“	Duchartre	Eléments de botanique.
“	Darwin	De l'origine des espèces, traduit par M. Rayer.
“	Lyelle	De l'ancienneté de l'homme.
“	Lyelle	Eléments de géologie.
“	Le Maout	Botanique-2 vol.
“	Nysten	Dictionnaire de médecine traduit par Robur et Littré.

Littérature (Edebiyat)

Hachette Cie. Bd. St. Germain No: 77 Paris	Lamartine	Oeuvres 7 vol.
“	St Simon	Mémoires complets et authentiques sur le siècle de Louis XIV, collationnés par M. Chéruel-20 vol.
“	Schiller	Oeuvres, traduction par Ad. Regnier, 8 vol.
“	E.Littré	Dictionnaire de la langue française 2 vol. grand in 4.
“	Lafaye	Dictionnaire des Synonymes de la langue française
“	Victor Hugo	Oeuvres-20 vol.
“	Lord Byron	Oeuvres complètes, traduites de l'anglais par M.Benjamin Laroche-4 vol.
“	Cervantes	Don Quichotte, Traduit de l'Espagnol par M.Viardot-2 vol.
“	Dante	Divine comédie, traduit de l'italien par Fiorentino.
“	Ossian	Poèmes gaéliques, traduit de l'anglais par P. Christian.
“	Schakespeare	Oeuvres complètes, traduites de l'anglais par M. E. Montegut-9 volumes.
“	Boileau	Oeuvres complètes-2 vol.
“	Corneille	Oeuvres complètes-7 vol.
“	La Fontaine	Oeuvres complètes -3 vol.
“	Molière	Oeuvres complètes-3 vol.
“	Michel Montaigne	Essais 2 vol.
“	Montesquieu	Oeuvres complètes-3 vol.
“	B.Pascal	Oeuvres complètes-3 vol.
“	J.Racine	Oeuvres complètes-3 vol.
“	J.Rousseau	Oeuvres complètes-13 vol.
“	Voltaire	Oeuvres complètes-40 vol.
“	Dickens	Oeuvres, traduites de l'anglais sous la direction de P. Lorain 23 vol.
“	Taine	Les écrivains anglais contemporains.
Delagrave et Rue des écoles 78	Fénelon	Dialogues sur l'éloquence et lettre a l'académie, notes par Despois.
	Fénelon	Aventures de Télémaque.
	La Bruyère	Caractères.

Histoire et Géographie (Tarih ve Coğrafya)

Hachette et Cie Paris	Duruy	Histoire universelle publiée par une société de professeurs et de savants sous la direction de M.Duruy-20 vol.
--------------------------	-------	--

“	Lamartine	Histoire de la Turquie-8 vol.
“	“	Histoire des Constituants-4 vol.
“	“	Histoire de la Restauration-7 vol.
“	“	Les Girondins-4 vol.
“	Livingstone	Explorations dans l'intérieur de l'afrigue australe.
“	“	Explorations du Zambère et de ses affluents.
“	Bouillet	Dictionnaire universel d'histoire et de géographie.
“	“	Atlas universel d'histoire et de Géographie.
“	Lavallé (Th.)	Histoire de la Turquie-2 vol.
“	Michelet	Louis XI et Charles le Témeraie.
“	Guillemin	Histoire ancienne de l'Orient.
Delagrave et Cie rue des Ecoles 78 Paris	Bossuet	Discours sur l'histoire universelle annoté par M. Delachapelle.
“	Desobry et Bachelet	Dictionnaire général de biographie, d'histoire, etc. 2 vol.
“	Barberet et Périgot	Atlas général de géographie 95 cartes.
“	Hérodote	Récits tirés de ses histoires par Bouchot.
“	Plutarque	Vies des hommes illustrés de la Grèce traduction de Ricard.
“	Michaud	Histoire des Croisades, avec un appendice par M. Huillard-Breholles 4 vol.
Charpentier, quai de l'Ecole, 28 Paris	Lavallée	Histoire des Français en 4 vol.
“	Aug. Thierry	Histoire de France.
“	“	Histoire du Tiers-état.
“	Guizot	Civilisation en France.
“	“	Révolution d'Angleterre.
“	Thiers	Histoire de la Révolution.
“	“	Histoire du Consulat et de l'Empire.
“	Sismondi	Histoire des républiques d'Italie.

Divers (Diğer Kitaplar)

Hachette et Cie Bd. St. Germain No 77 Paris	Figuiet	Histoire du merveilleux dans les temps modernes- 4 vol.
“	“	La photographie au salon.
“	“	L'alchimie et les alchimistes.
“	“	La terre et les mers.
“	“	La terre avant le déluge.
“	“	Les Zoophytes et les mollusques.

“	“	Les Insectes.
“	“	Les poissons, les reptiles et les oiseaux.
“	“	Le Savant du foyer.
“	“	L'année scientifique et industrielle années de 1856 à 186-11 volumes.
“	“	Tables décennales de l'année scientifique et Industrielle (1856-1865).
“	“	Les grandes inventions scientifiques et Industrielles. Livre de lecteur à l'usage des des écoles.
“	“	Les grandes inventions scientifiques et Industrielles-Édition de luxe, illustrée.
“	Lamartine	Le tailleur de Pierre de St. Point.
“		Recueils poétiques.
“		Jocelyn.
“	Pascal	Texte primitif des lettres provinciales publié par M. A. Lessieur.
“		La Turquie à l'Exposition universelle.
“	Bouillet	Dictionnaire universelle des sciences lettres et arts.
“	Th. Gioffray	Cour de droit naturel -2 vol.
“	Nisard	Etudes de moeurs et de critique sur les poètes latins en décadences -2 vol.
“	Montague	Lettres choisies, traduites de l'anglais par P.Boiteau.
“	Barthelemy	Voyage du jeune Anacharses en Grèce dans le milieu du 4e siècle avant l'ère chrétienne. 3 vol.
Delagrave et Cie rue des Écoles 78 Paris	Desobry et Bachelet	Dictionnaire général des lettres des beaux-arts, etc. 2 vol.
“	Bénard	Précis de philosophie.
“	Descartes	Discours de la méthode.
“	Pascal	Opuscules philosophiques.
“	“	Pensées, avec commentaire par Havet-2 vol.
“	Laboulee	Dictionnaire des arts et manufactures.
“	Lagrange	Oeuvres, publiées, sous les auspices de S. E. le Ministre de l'instruction publique par M.Serret 7 vol.